

М. В. Штогрин,

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ

МІСТО ЯК СПОГАД У РОМАНІ СЕРГІЯ ЖАДАН «ВОРОШИЛОВГРАД»

У статті відстежено пізнання урбаністичного хронотопу як ініціаційної моделі. Розглянуто творення міста як авторського тексту-міфу. Проаналізовано урбаністичну ініціаційну модель. Відстежено топоси міста-спогаду, міста-пам'яті, міста-ілюзії. Відрефлектовано окремі міські топоси та локуси в контексті авторського тексту-міфу. Проаналізовано роман С. Жадана з точки зору міського тексту, що вводить в науковий дискурс міський текст (Ворошиловград / Старобільськ – Луганськ – Єрусалим).

Ключові слова: урбаністичний хронотоп, авторський текст-міф, місто-спогад.

CITY AS A MEMORY IN THE NOVEL BY SERHII ZHADAN «VOROSHYLOVHRAD»

The article traces the cognition of urban-space as initiation model. Creation of the city as the author's text-myth is described. Urban initiation model is analyzed. The topoi of the city-recollection, city-memory, and city-illusion are traced. Some urban topoi and loci in the context of the author's text-myth are reflected. The novel of S. Zhadan in terms of the urban text that introduces «city text» into the scientific discourse (Voroshylvhrad / Starobilsk – Luhansk – Jerusalem). Using retrospective narrative- memories of the city by S. Zhadan in the novel «Voroshylvhrad» creates the author's text-myth with special urbanized model of initiation. The author idealizes and sacralizes personal experiences and memories of the hero, presenting them through time-space psychological intimacy, skillfully inscribed in the time-space chronotope. Gas station as a cross-cutting symbol of the novel presents the embodiment of unsurpassed beauty and harmony in the perception of a young man, for which Voroshylvhrad is a «heavenly Jerusalem». In his memories he aestheticize not only descriptions of the area, but also a whole way of life and thinking of childhood friends and people that are now occurring in his life.

Key words: urban chronotope, author's text-myth, city-memory.

ГОРОД КАК ВОСПОМИНАНИЕ В РОМАНЕ СЕРГЕЯ ЖАДАНА «ВОРОШИЛОВГРАД»

В статье отслежено познание урбанистического хронотопа как инициационной модели. Рассмотрены создания города как авторского текста-мифа. Проанализирована урбанистическая инициационная модель. Отслежены топосы города-воспоминания, города-памяти, города-иллюзии. Отрефлектированы отдельные городские топосы и локусы в контексте авторского текста-мифа. Проанализирован роман С. Жадана с точки зрения городского текста, который вводит в научный дискурс городской текст (Ворошиловград / Старобильск – Луганск – Иерусалим).

Ключевые слова: урбанистический хронотоп, авторский текст-миф, город-воспоминание.

Українська література початку XXI століття, реагуючи на глобалізаційні процеси, що охопили сучасну цивілізацію, репрезентує художній світ крізь призму екзистенційних пошуків головного героя з метою самоідентифікації. Дослідженнями теми міста, міського тексту займалися В. Агеева, О. Бондарева, О. Кискін, О. Когут, С. Павличко, Я. Поліщук, В. Фоменко, М. Шаповал.

У сучасному літературознавчому дискурсі міський текст явище нове, а відтак вповні не відрефлектовано, щой обумовлює актуальність нашого дослідження. **Мета статті** – відстежити пізнання урбаністичного хронотопу як ініціаційної моделі. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- розглянути творення міста як авторського тексту-міфу;
- проаналізувати урбаністичну ініціаційну модель;
- відстежити топоси міста-спогаду, міста-пам'яті, міста-ілюзії.

С. Жадан у романі «Ворошиловград» художньо трансформує топографічну реальність Луганська / Ворошиловграда. Ключова ідея роману – нікому не віддавай того, що належить тобі. За допомогою спогадів головного героя – Германа – автор вибудовує ціннісну життєву концепцію, що дозволяє хлопцеві вистояти перед викликами часу. Головним кодом у процесі його самоідентифікації постає генетична пам'ять юнака, занурена у спогади дитинства про дивне місто Ворошиловград.

Ворошиловград – місто-міф, місто-ілюзія, місто-спогад, що залишився лише як відбиток у пам'яті Германа, та зображення на старих поштових листівках. Водночас це наскрізний символ роману, утілення неперевершеної краси та гармонії в сприйнятті юнака, для якого Ворошиловград – «небесний Єрусалим». У своїх спогадах він естетизує не лише описи місцевості, а й загалом спосіб життя та мислення друзів дитинства та людей, які зараз трапляються на його життєвому шляху.

У почуттях Германа в ставленні до «дому» прочитується певна амбівалентність. Обриси «дому» є доволі незвичними – це автозаправка, що знаходиться за межами міста. Письменник вибудовує свій сакрохронотоп (термін І. Набитовича) [3], наділяючи цими рисами занедбану автозаправку. Водночас, це і маргінальний простір, що розташований на околиці великого міста. У сюжеті письменник акцентує на зміщенні сенсів, коли продаж не надто вигідного братового бізнесу постає як сакральна історія про Каїна та Авеля.

Тривалий час Герман перебуває на межі в'їзду в «свого» / «чужого» простору. Це колись він тут був і жив, потім поїхав / зрадив / утік. Вони сприймають його як Чужого / Іншого, такий який неодмінно невдовзі поїде. Зрештою, сам Герман не знає, що йому робити далі. Цей екзистенційний вибір постає у двох площинах: власного самопізнання і буття загалом. Його рішення здатне змінити той усевіт, що обертається навколо заправки. Він вторгся у злагоджене протиостояння кукурузників, авіаторів, газників та прикордонників. Лише його братові віддавна відома якась певна таємниця цього світоустрою. Він свідомо оформлює увесь бізнес на Германа. Постає інваріант близнюкового міфу: Він їде, натомість повертається молодший брат, спрацьовує функція заміщення одного персонажа іншим. Водночас це урбаністична ініціаційна модель.

Рефлексії над спогадами юності та дитинства повертають Герману відчуття справжності. Хлопець поступово долає страх бути знівельованим і втраченим у реальному житті, де він має трохи грошей і доволі непевну роботу (в чужому місті) консультанта / експерта невідомо з чого і для кого. Єдиний місток між теперішнім і минулим Германа – його друзі – Льолік і Болік (герої популярного польського мультсеріалу епохи розбудови країн соціалістичного табору). Розуміння важливості взаємин із якими хлопець пізнає лише через занурення у минуле, поверненням до самого себе, коли дружба є чи не єдиним індикатором справжності / реальності, головним ціннісним орієнтиром у житті.

У певний момент рефлексії героя над власною роздвоєністю перетинають межу реального / ірреального. Цей прийом властивий поезиці постмодернізму. Як засвідчує М. Шимчишин, багатоперспективний підхід до простору у модерністів

«дав змогу осягнути складність та неоднозначність сингулярної реальності, то цей же підхід у парадигмі постмодернізму вможливує експеримент змішування, поєднання, взаємопроникнення та зіткнення всіляких реальностей (вигаданих, реальних, теперішніх та майбутніх)» [4, с. 64].

Футбольний матч, грати у який герої Жадана їдуть у гості до газовиків, яскраво ілюструє таке поєднання реальностей. Домінантним є відчуття «колишнього щастя»: вірні друзі дитинства, футбол, протистояння у грі, бійка, мандрівка неозорими просторами полів. Абсурдним видається розташування типово міського локусу – станції постачання газу посеред неозорого українського степу, де господарями є вихідці з Прикарпаття. Ці чоловіки приїхали не лише видобувати корисні копалини з надр землі, але й освоюють та обживають «чужий» простір. Їхні зустрічі з місцевим населенням часто завершуються бійками за право перебувати на цій території. Символічною є сама футбольна гра, що замінила силове з'ясування стосунків на цивілізовану на притаманну саме міському типу свідомості форму. Постфактум автор розкриває цілковиту містичність цього матчу в реальному житті, що вповні вписується в традиційну ініціативну модель (подорож у потойбіччя).

Головний герой упевнений в правдивості всього того, що відбувається: футбольній майстерності Травмованого, правдоподібності агресивної поведінки гравців (бий своїх, щоб чужі боялись). Повернення Германа в реальність відбувається в місці ламінарному – міському цвинтарі, де він знову зустрічає усю футбольну команду, лише тепер над кожним з них височіє надгробний пам'ятник. Гра постає визначальним сюжетотворчим елементом. Футбольний матч – модель ініціатив, випробування не лише на право залишитися власником автозаправки, а взагалі жити на своїй землі.

Описи пейзажів постають неначе декорації для окремих сцен у теперішньому, що тісно переплітаються із уламками спогадів. «На вулицях було порожньо. Сонце, ніби течією, повільно відносило на захід. Воно рухалося над кварталами, від чого повітря ставало густим і теплим, і світло по ньому осідало, як річковий мул. Була це стара частина міста, будинки стояли тут одно- або двоповерхові, з червоної потресканої цегли. Хідники були всуціль засипані піском, на подвір'ях пробивалась зелень, так наче місто спорожніло й заростало тепер травою та деревами. Зелень забивала собою всі шпарки й тяглася в повітря легко й наполегливо. Я минув кілька дрібних магазинів із відчиненими дверима. Зсередини пахло хлібом і милом. Незрозуміло було, де покупці» [2, с. 33]. Певна клаптиковість, уривки спогадів, відчуттів і почувань презентує питомо постмодерністську картину світу. Зображення, скроєне в єдине ціле з окремих і розрізнених частин. Відбувається фіксація станів і переживань героя в цьому містичному часопросторі. Тож має рацію М. Фуко, означуючи сучасність як епоху простору, наголошуючи, що «ми живемо в епоху симультанності, в епоху протиставлень, в епоху безпосередності й опосередкованості, лінійності, дисперсії. Зараз настав час, я вважаю, коли ми сприймаємо життя не в його розвитку в часі, а радше як мережу, що з'єднує окремі вузли та сама визначає свої сплетіння» [5, с. 22].

Заправка стала центром всесвіту для кількох людей і насамперед, для Германа. Його повернення додому ототожнюється із пробудженням, коли він пригадає ту реальність із якої приїхав сюди вже як давноминулу. Час тече по-різному «там» і «тут». Застиглість і завмерлість часу, де все минуло та колишнє має дивну властивість знову зринати у теперішньому часі. Така циклічність вказує на переважання міфічного часу, здатного в цьому замкненому колі репродукувати щоразу нові сенси.

У тексті роману також увиразнено погляд збоку, що презентується через відчуженість сприйняття, відстороненість. Герман водночас перебуває немов у середині і на зовні подій, що відбуваються. Врешті це неначе нескінченна подорож у незнайоме-знайоме місто Ворошиловград. Він одночасно постає в кількох іпостасях: організатора, учасника, спостерігача і коментатора. Це суголосне з міркуваннями З. Баумана про чотири типи мандрівників, які втілюють життєві стратегії постмодернізму: Гультайя, Волоцюга, Турист, Гравець [1, с. 53]. Клаптиковість спогадів, вражень і почуттів героя неспроможна на цілісну рефлексію міфологізованого часопростору Ворошиловграда. Зосередженість письменника на семантиці околиць великого міста, зосередженість на описах залишеності, покинутості урбаністичних локусів виповнює картину апокаліпсису посттоталітарного простору, де непотрібними та десакарлізованими стали не лише аеропорти, заправки, ленінські кімнати, піонерські табори, футбольні поля, механізовані станції, але й ідеї і найстрашніше – люди. Викинуті на маргінес життя вони навіть не усвідомлюють своєї віджилості / зайвості в глобальному поступі цивілізації.

Мотив зустрічі / дороги, через який презентуються характери персонажів (аналогічно як у повісті Кузьми Скрябіна «Я, Победа і Берлін»), є засадничими в сюжеті роману. Це повернення-мандрівка до глибин власного підсвідомого, що презентовано як пошук втраченої/забутої батьківщини (архетип дому). Дорога стає метафорою на шляху Германа до самопізнання.

Текст роману насичений чималою кількістю біблійних історій, образів і символів. Також, у сюжеті твору є чимало ірраціональних виявів цивілізації, євроінтеграції та глобалізації (кочівне плем'я, зародження джазу, пастор-ілюзіоніст тощо). Спогади головного героя накладають свій відбиток на реальні події. Переглянуто цінності, що були загублені і стерті в буденному плині життя. Вони зринають у пам'яті Германа та змушують уже дорослого чоловіка змінювати своє ставлення до багатьох речей.

Письменник вибудовує цілісну модель урбаністичного хронотопу, що немов переливається з однієї форми в іншу і врешті набуває головного сенсу (Ворошиловград / Старобільськ – Луганськ – Єрусалим). В аспекті нашого дослідження абсурдним видається протистояння – автозаправка за межами міста (що дає якийсь прибуток) та неперборне бажання фермерів ліквідувати її (засіяти кукурудзою). Для друзів Германа (Травмованого та Кочі) автозаправка – це цілий Усесвіт, в якому сконцентровано всі їхні життєві сенси. Покинуті, занехаяні місця (центральна площа міста, парковий бар, телевежа) стають стратегічно важливими урбаністичними локусами у процесі самоідентифікації усіх персонажів твору. Минуле міста в тексті роману представлено лише як уламки спогадів Германа. Ворошиловград для нього є простором – і містичним, і сакральним водночас. Натомість Луганськ постає як територія боротьби та відвойовування власного простору в інших.

Отже, використання ретроспективної оповіді-спогаду про місто С. Жаданом у романі «Ворошиловград» створює авторський текст-міф з особливою урбанізованою моделлю ініціатив. Автор ідеалізує та сакралізує особистісні переживання та спогади героя, презентуючи це через інтимність психологічного часопростору, талановито вписаного в сюжетний хронотоп.

Література:

1. Бауман З. Индивидуализированное общество / З. Бауман / Пер. с англ. под ред В. Л. Иноземцева. – М. : Логос, 2002. – 390 с.
2. Жадан С. Ворошиловград : роман / С. В. Жадан. – Харків : Фоліо, 2010. – 442 с.
3. Набитович І. Універсум Sacrum у в художній прозі (від модернізму до постмодернізму) : монографія / Ігор Набитович. – Дрогобич – Люблін : Посвіт, 2008. – 600 с.
4. Шимчишин М. Трансформації в осмисленні простору та їхні діалоги з геокритикою / М. Шимчишин // Слово і час. – 2014. – № 8. – С. 60–71.
5. Foucault M. Of other spaces // Diacritics. – 1986. – 16. 1. – P. 22–27.